
Stedelijke communicatie in de Late Middeleeuwen. Aard, motivaties en politieke implicaties

Hannes Lowagie

Dit artikel behandelt het laatmiddeleeuws Vlaamse stedelijk netwerk vanuit de voortdurende contacten tussen de steden. Een dergelijke aanpak biedt een meerwaarde aan het vorig statisch onderzoek naar stedelijke netwerken. Centraal stond de vraag naar de invloed die informatiestromen hadden bij de ontwikkeling van het stedelijk netwerk. In een eerste deel kwamen de aard en snelheid van de communicatie aan bod. Vervolgens werd via een typologische analyse van de bodelijsten onderzocht waarom een stad boden uitstuurde. Wie contacteerde de stad om haar ambities te verwezenlijken ? Tot slot werd het belang van de informele geruchten geanalyseerd. Deze informatiestroom werd actief ingezet bij de officiële stedelijke communicatie, maar moest ook goed gecontroleerd worden. Officieuze geruchten bleken een sterke impact te hebben op de stedelijke politiek.

Citer ce document / Cite this document :

Lowagie Hannes. Stedelijke communicatie in de Late Middeleeuwen. Aard, motivaties en politieke implicaties. In: Revue belge de philologie et d'histoire, tome 87, fasc. 2, 2009. pp. 273-295;

doi : <https://doi.org/10.3406/rbph.2009.7674>

https://www.persee.fr/doc/rbph_0035-0818_2009_num_87_2_7674

Fichier pdf généré le 17/04/2018

Stedelijke communicatie in de Late Middeleeuwen. Aard, motivaties en politieke implicaties⁽¹⁾

Hannes LOWAGIE
Universiteit Gent

De twintigste eeuw staat gekenmerkt door de ontwikkeling van verschillende nieuwe massamedia. Deze media bepaalden in grote mate de maatschappelijke en politieke evoluties van de laatste jaren. Dit fenomeen was voor historici een inspiratie om de aard van de informatieverspreiding in vroegere periodes te onderzoeken. Dergelijk onderzoek verruimt niet enkel de kennis over de historische communicatiemethoden, ze draagt ook bij tot de kennis van de maatschappelijke evoluties zelf⁽²⁾. In de mediëvistiek werd dit thema reeds in 1941 door Yves Renouard behandeld. Hij onderzocht het systeem van corresponderen bij de pausen van Avignon⁽³⁾. De navolging van Renouard bleef echter lange tijd beperkt omdat de verspreiding van nieuwsberichten vooral onderzocht werd vanuit het standpunt van de politieke propaganda en de daarmee gepaard gaande geschiedenis van de publieke opinie⁽⁴⁾. Het onderzoek naar de verschillende communicatienetwerken kwam pas goed op gang vanaf de jaren negentig, wat resulteerde in meerdere congressen en

(1) Dit artikel kwam tot stand door de steun van het IUAP-project fase VI/32 (<http://www.cityandsociety.be/>). Ik dank hierbij prof. dr. Marc Boone, prof. dr. Jan Dumolyn, prof. dr. Anne-Laure Van Bruaene, dr. Elodie Lecuppre-Desjardin en dr. Jelle Haemers voor hun kritische opmerkingen.

(2) Pierre Bourdieu analyseerde in 1996 nog de impact van een massamedium als de televisie op de journalistiek en de informatieverspreiding in onze maatschappij. Zie Pierre BOURDIEU, *Sur la télévision, suivi de l'emprise du journalisme*, Dijon, Liber, 1996, 95 p. In een artikel in 1921 schreef Marc Bloch ook een historisch essay over de rol en de impact van de verspreiding van foute geruchten naar aanleiding van zijn ervaringen in de eerste wereldoorlog. Zie Marc BLOCH, *Réflexions d'un historien sur les fausses nouvelles de la guerre*, Paris, Allia, 1999, 56 p. (origineel verschenen in *Revue de Synthèse Historique*, dl. 33, 1921).

(3) Yves RENOARD, *Les relations des papes d'Avignon et des compagnies commerciales et bancaires de 1316 à 1378*, Lyon, de Boccard, 1941, 694 p. (Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome. Série 1, vol. 151), in het bijzonder hoofdstuk VI, p. 284-292. Zie ook ID., « Comment les papes expédiaient leur courrier », in *Revue Historique*, nr. 180, 1937, p. 1-29.

(4) Voor een overzicht, zie n. 3 in Claude GAUVARD, « Introduction », in Claude GAUVARD and Michel HÉBERT, eds., *Information et société en Occident à la fin du Moyen Âge*, Parijs, Publications de la Sorbonne, 2004, p. 11-37.

studies⁽⁵⁾. De eerste aandacht ging daarbij uit naar de methode (met of zonder paard, boot), de snelheid, de verschillende netwerken en de verspreiding van de nieuwsinformatie. Hierbij werden verschillende informatienetwerken onderscheiden, elk met hun eigen centra en aard van communicatieoverdracht. Het eerste is een politiek en administratief netwerk. De betekenis hiervan hangt af van de hoeveelheid verzonden brieven, de centralisering, het functioneren van de kanselarij en de politieke verhoudingen. Het tweede is het netwerk van de handelaars, gestuurd door economische motieven en vaak met een hogere snelheid. Het derde is het netwerk van het informele gerucht⁽⁶⁾.

Het politiek-administratief informatienetwerk werd tot hiertoe enkel opgevat vanuit een studie naar de snelheid en efficiëntie van het bode- of «messagier»-systeem⁽⁷⁾. Cauchies kwam na een uitgebreide studie over de

(5) *Kommunikation und Alltag in Spätmittelalter und früher Neuzeit. Internationaler Kongress an der Donau 9. bis 12. Oktober 1990*, Wenen, 1992; *La circulation des nouvelles au Moyen Âge: 24e congrès de la Société des Historiens Médiévistes de l'Enseignement Supérieur Public, Avignon, juin 1993*, Rome, École française de Rome, 1993, 254 p.; Robert-Henri BAUTIER, «Comunicazione e vita di relazione nel Medioevo», in R.-H. BAUTIER, A.M. PIEMONTESE, A. LORENZINI, eds., *La comunicazione nella storia. 2 : Lo sviluppo del pensiero e le forme del comunicare. 1. Medioevo/Islam*, Rome, 1992. Sinds 2006 gaan de congressen van «The International Commission for the History of Towns» ook dieper in op de stad met haar communicatiemethoden: Zagreb 2006: *Town and Communication*; Londen 2007: *Communication between towns*; Lecce 2007: *Long-distance Communication between Towns in the Period up to the 20th Century*.

(6) Elizabeth CROUZET-PAVAN, «Les mots de Venise: sur le contrôle du langage dans une Cité-État italienne», in *La circulation des nouvelles au Moyen Âge, op. cit.*, p. 208-209. Ook in de recente studie naar de Piemontese bankiers in het hertogdom Brabant onderscheidt Pierre-David Kusman drie soortgelijke informatiestromen. Zie Pierre-David KUSMAN, *Financiers du Prince ou «usuriers publics»? Le rôle des banquiers piémontais dans les villes du duché de Brabant (XIIIe-XIVe siècles)*, onuitgegeven doctoraats thesis ULB, 2008, p. 446-452. Hij baseert zich hierbij op het netwerk-systeem zoals dat werd geïntroduceerd door James Murray voor Brugge. Zie James MURRAY, «Of Nodes and Networks: Bruges and the infrastructure of Trade in Fourteenth-century Europe», in Peter STABEL, ed. *International trade in the Low Countries (14th-16th centuries). Merchants, Organisation, Infrastructure*, Leuven, Garant, 2000, p. 1-14. Een zelfde analyse is te vinden in het zesde hoofdstuk van James MURRAY, *Bruges, Cradle of Capitalism, 1280-1390*, Cambridge, Cambridge University Press, 2005, p. 216-258. Elke vorm van informatie werd via een geheel van tussenpersonen verspreid en verzameld. Kusman onderscheidt drie dergelijke groepen (notarissen en stadschrijvers; de stedelijke boden; herbergiers en het gerucht). Deze drie netwerken droegen allen bij tot de internationalisatie van de bankplaats Mechelen. Een analyse van de stedelijke boden met economische motieven voor de stad Bergen is te vinden in Chloé DELIGNE, «Petites villes et grands marchands? Pour une reconsidération de l'histoire des villes hainuyères (XIIIe-XIVe siècle)», in Chloé DELIGNE et Claire BILLEN, eds., *Voisinages, coexistences, appropriations. Groupes sociaux et territoires urbains (Moyen Âge-16e siècle)*, Turnhout, Brepols, 2007 (Studies in European Urban History, 10), p. 274-277.

(7) Jean-Marie CAUCHIES, «Messageries et messagers en Hainaut au XVe siècle», in *Le Moyen Âge*, vol. 82, 1976, nr. 1, p. 89-123 en vol. 82, 1976, nr. 2, 1976, p. 301-341; Takemi KANAO, «L'organisation et l'enregistrement des messageries du duc de Bourgogne dans les années 1420», in *Revue du Nord*, vol. 76, 1994, nr. 305, p. 275-289; Takemi KANAO, «Les messagers du duc de Bourgogne au début de XVe siècle», in *Journal of Medieval History*, vol. 21, 1995, nr. 2, p. 195 - 226; Harm VON SEGGERN, *Herrschermedien im Spätmittelalter. Studien zur Informationsübermittlung im burgundischen Staat unter Karl dem Kühnen*, Stuttgart, Thorbecke, 2003, 557 p.

verschillende aspecten van deze instelling in het graafschap Henegouwen tot de conclusie dat «il n'existe aucune organisation générale de transport du courrier»⁽⁸⁾. Er werd enkel van de boden gebruik gemaakt volgens de noden van het moment. Takemi Kanao kwam tot een zelfde conclusie in zijn onderzoek naar het bodesysteem bij de Bourgondische hertogen in de jaren 1420⁽⁹⁾. Beide eerder negatieve conclusies gebeurden na onderzoek van bronnen uitgaand van de centrale overheden. Anders was het voor de stedelijke politiek. Het onderzoek van Pierre Monnet voor de Zuid-Duitse steden was hierbij van grote waarde⁽¹⁰⁾. Hij zag de externe stedelijke politiek als één van de belangrijkste criteria in de constructie van de stedelijkheid⁽¹¹⁾. Het was enkel via een voortdurende politiek naar buiten toe dat het stadsbestuur kon ijveren voor gunstige maatregelen voor de eigen stad. Opvallend, dit politiek informatienetwerk werd voorheen genegeerd in de studie naar het laatmiddeleeuws stedelijk netwerk in Vlaanderen⁽¹²⁾. Dit resulteerde in een eerder «statisch» onderzoek van het stedelijk netwerk (studie naar de instellingen, organisatie, enz.). In dit artikel zal geopperd worden om beide onderzoeksdomeinen te combineren. Op deze manier kan een beter beeld verkregen worden van het dynamische aspect van het netwerk. In het bijzonder kan het ons informatie opleveren over hoe en onder welke factoren dit netwerk kon veranderen in tijd en ruimte.

(8) J.-M. CAUCHIES, « Messageries et messagers », *op. cit.*, p. 333.

(9) T. KANAO, « L'organisation et l'enregistrement », *op. cit.*, p. 290: « peu organisé, sans programme précis ».

(10) Pierre MONNET, « Diplomatie et relations avec l'extérieur dans quelques villes de l'Empire à la fin du Moyen Âge », in H. DUCHARDT en P. VEIT, eds., *Krieg und Frieden im Übergang vom Mittelalter zur Neuzeit. Theorie - Praxis - Bilder. Guerre et paix du Moyen Âge aux Temps Modernes. Théorie - Pratiques - Représentations*, Mainz, Verlag Philipp von Zabern, 2000, p. 73-101; ID., « De la rue à la route: messages et ambassadeurs dans les villes allemandes à la fin du Moyen Âge », in G. JARITZ, ed., *Die Strasse. Zur Funktion und Perzeption öffentlichen Raums im späten Mittelalter*, Wenen, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2001, p. 71-89; ID., « Jalons pour une histoire de la diplomatie urbaine dans l'Allemagne de la fin du Moyen Âge », in D. BERG, M. KINTZINGER en P. MONNET, eds., *Auswärtige Politik und internationale Beziehungen in Mittelalter (13.-16. Jahrhundert)*, Bochum, Verlag Dr. Dieter Winkler, 2002, p. 151-174; ID., « Pouvoir communal et communication politique dans les villes de l'Empire à la fin du Moyen Âge », in *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, vol. 31, 2004, nr. 1, p. 121-139; ID., « Courriers et messages: un réseau urbain de communication dans les pays d'Empire à la fin du Moyen Âge », in Cl. GAUVARD and M. HEBERT, eds., *Information et société en Occident*, *op. cit.*, p. 281-306. Ook Michael Jucker onderzocht de rol van het briefverkeer tijdens de Zwitserse Statenvergaderingen in de late middeleeuwen: Michael JUCKER, *Gesandte, Schreiber, Akten. Politische Kommunikation auf eidgenössischen Tagsatzungen im Spätmittelalter*, Zürich, Chronos, 2004, 367 p.

(11) P. MONNET, « Jalons pour une histoire », *op. cit.*, p. 155.

(12) De studie van Peter Stabel richt zich vooral tot de juridische, economische en demografische organisatie. Nergens wordt gesproken tussen de verschillende contacten van het netwerk; zie Peter STABEL, *Dwarfs among Giants. The Flemish Urban Network in the Late Middle Ages*, Leuven, Garant, 1997, 287 p.

Vlaanderen was één van de meest verstedelijkte gebieden in West-Europa. Er ontwikkelde zich hier een bloeiende economie. Brugge werd de belangrijkste draaischijf in de handel tussen het Balticum, Engeland en Noord-Italië. Gent en Ieper ontwikkelden zich tot belangrijke textielcentra. Deze economie maakte, samen met een intensieve landbouw, een demografische bloei mogelijk. Gent telde in de late middeleeuwen rond de 60.000 inwoners, Brugge 40.000 en Ieper 20.000 inwoners. Reeds vroeg werd deze economische macht omgezet in een politieke participatie. Dit groeide uit tot een stedelijk bestuur met sterke ambachtelijke inspraak en een politieke cultuur, die soms openlijk in oppositie kwam tegen de grafelijke politiek⁽¹³⁾. Zo had de hertog telkens de goedkeuring nodig van de steden eer hij belastingen kon innen. Deze bedekaanvraag was een van de voornaamste prerogatieven van het Vlaamse representatieve college, de Vier Leden (Gent, Brugge, Ieper en het Brugse Vrije)⁽¹⁴⁾. In ruil voor een financiële bijdrage eisten de onderhandelars talrijke privileges of garanties voor een gunstige economische situatie⁽¹⁵⁾. Iedere stad diende dus afgevaardigden te zenden naar de stad waar de Leden- of Statenvergadering plaatsvond. Deze uitgaven werden telkens geregistreerd in de stadsrekeningen. Via deze uittreksels is het mogelijk om vele aspecten van deze vergaderingen te reconstrueren⁽¹⁶⁾. Naast die eenmalige uitgave voor het zenden van de afgevaardigden, meestal de burgemeester, één of meer schepenen en een secretaris, spendeerde de stad

(13) Jan DUMOLYN, «Privileges and Novelties: The Political Discourse of the Flemish Cities and Rural Districts in their Negotiations with the Dukes of Burgundy (1384-1506)», in *Urban History*, 35, 2008, nr. 1, p. 5-6. Over de stedelijke politieke participatie: Wim BLOCKMANS, *De volksvertegenwoordiging in Vlaanderen in de overgang van de middeleeuwen naar de nieuwe tijden (1384-1506)*, Brussel, Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, 1978 (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 90) en Marc BOONE, «Droit de bourgeoisie et particularisme urbain dans la Flandre bourguignonne et habsbourgeoise (1384-1585)», in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, dl. 74, 1996, p. 707-726.

(14) Walter PREVENIER, «De beden in het graafschap Vlaanderen onder Filips de Stoute (1384-1404)», in *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis*, dl. 37, 1960, nr. 2, p. 338-339. Over de rol van de beden onder de Bourgondische hertogen, zie Antoine ZOETE, *De beden in het graafschap Vlaanderen onder de hertogen Jan zonder Vrees en Filips de Goede (1405-1467)*, Brussel, Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1994 (Verhandelingen van de Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 149).

(15) J. DUMOLYN, «Privileges and Novelties», *op. cit.*, p. 6.

(16) Zie Antoine ZOETE, ed., *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen (1405-1419). Excerpten uit de rekeningen der steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren*, Brussel, Paleis der Academiën, 1981, 2 dln., 1627 p.; Wim BLOCKMANS, ed., *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen. Regering van Filips de Goede (10 september 1419 - 15 juni 1467)*, Brussel, Paleis der Academiën, 1995; ID., ed., *Handelingen van de Leden en van de Staten van Vlaanderen, 1467-1477. Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden, kasselrijen en vorstelijke ambtenaren*, Brussel, Paleis der Academiën, 1971; ID., ed., *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen. Regeringen van Maria van Bourgondië en Filips de Schone (5 januari 1477 - 26 september 1506). Excerpten uit de rekeningen van de Vlaamse steden en kasselrijen en van de vorstelijke ambtenaren*, Brussel, Paleis der Academiën, 1982, 2 dln., 1156 p.

nog talrijke uitgaven aan boden die heen en weer reisden tijdens de vergadering zelf. Zo hielden de afgevaardigden het thuisfront op de hoogte van de nieuwe ontwikkelingen, vroegen ze advies of toestemming. De gezanten konden of wilden niet steeds op de zitting zelf beslissen, maar gaven vaak de voorkeur om eerst met de opdrachtgevers, vaak de volledige schepenbank, overleg te plegen⁽¹⁷⁾. Richtlijnen, advies en beslissingen van de schepenbank aan de afgevaardigden moesten steunen op een goed geïnformeerde basis. Hoe sneller het contact kon gebeuren, hoe slagkrachtiger de steden waren. Hiervoor was het noodzakelijk dat het contact op een zo vlotte en gestructureerde manier verliep⁽¹⁸⁾. Enkel zo kon men sterker staan in de discussie met de andere Leden in de eerste plaats en met de hertog in de tweede plaats. De relatief korte afstanden maakten een dergelijk vlot contact mogelijk. Voor zover men die snelheid niet bewust beperkte als vertragingsmanoeuvre in de onderhandelingen, hadden de steden er dus alle baat bij om te investeren in een snelle en betrouwbare communicatiemethode.

In dit artikel zal onderzocht worden welk belang de informatiestromen hadden bij het creëren van het stedelijk netwerk. Dit valt uiteen in drie delen. In het eerste deel zullen we de aard en snelheid van de communicatie wat nader bekijken. In het tweede deel zal specifiek onderzocht worden waarom een stad boden uitstuurde en wat de buitenstedelijke communicatie inhield. Ten derde zal een korte blik geworpen worden op de rol van de informele geruchten, een informatiestroom die een sterke impact had op de stedelijke politiek. Deze drie vragen zullen trachten beantwoordt te worden aan de hand van een steekproef uit de rekeningen van Brugge, Gent en de Ieper voor de jaren 1450-1455. Een analyse van correspondentie tussen de Ieperse afgevaardigden te Brugge met haar stadsbestuur tijdens de onrust in het voorjaar 1488, geeft hierbij bijkomende inhoudelijke informatie⁽¹⁹⁾.

(17) W. PREVENIER, «De beden», *op. cit.*, p. 340. De beperkte bevoegdheid van de afgevaardigden blijkt uit volgend fragment: *voorsienighe heere, wy bidden u hertelic dat ghy hier andere ghedeputheerde wilt ofte emmere noch eenen of twee van verstande tonslieden hulpe ende assistencie want zo ghy weet, wy zyn hier ghezonden oomme t'anhoorene alleenlic, maer niet min men procedeeert hier ip hondertich pointen daer gheen vertrec up ghenomen en mach zyn, die nochans zwaer zyn, in zulker wys alware ulieder gheheele camere hier, ghy zoudt zwaricheyt daer in maken. [...] want als numids dat wy maer twee en zyn, wy hebben ons moeten deelen d'een hier d'andere daer, dat bescaemt ende lastich es* (9 maart 1488 ; cfr Isidore DIEGERICK, *Correspondance des magistrats d'Ypres députés à Gand et à Bruges pendant les troubles de Flandre sous Maximilien, duc d'Autriche*, Brugge, Vandecasteele-Werbrouck, 1853, p. 70).

(18) De Ieperse afgevaardigden schreven, tijdens een ledenvergadering te Brugge in 1488 aan hun stadsbestuur letterlijk : *Zoo bidden wy ulieden, dat ghy ons expresselic lasten wilt daer over niet te stane, ende voort ons zenden met alder haeste andworde up onse laetste brief, want dat haeste begheert, dat kenne God die ulieden edele, wyse lieve ende zeer gheminde heeren ende meesters, bescerme van allen insolventie* (I. DIEGERICK, *Correspondance*, *op. cit.*, p. 89).

(19) Deze correspondentie werd integraal uitgegeven in I. DIEGERICK, *Correspondance*, *op. cit.*

De aard en politieke implicaties van het informatienetwerk

De capaciteit van het bodenetwerk komt ten volle tot uiting in de periodes waarin een sterke onderlinge communicatie noodzakelijk was. Dit zijn crisismomenten (stedelijk oproer, het overlijden van de vorst, vredesonderhandelingen, enz.). In dergelijke perioden vonden talrijke belangrijke representatieve vergaderingen plaats waarbij de Leden sterk met elkaar in verbinding dienden te staan. In wat volgt zal aan de hand van enkele van dergelijke vergaderingen aangetoond worden dat de communicatie in dergelijke perioden op een gestructureerde en snelle manier verliep.

Van eind mei 1453 tot midden juni 1453 vond er te Rijsel een Ledenvergadering plaats, bij de hertogin en haar zoon Karel van Charolais (de latere Karel de Stoute), over de vrede tussen Gent en de hertog. Op 24 mei vertrokken in Brugge de burgemeester Pauwels van Overtvelt, met Jan Losschaert, Jacop van den Weghe, Jan Van Nieuwenhove en Pieter Metteneye voor 14 dagen, dus tot 6 juni, naar Rijsel⁽²⁰⁾. Met hen reisde meester Jan Van Theimzeken mee. Deze was pensionaris met een jaarloon van 300 lb. parisis⁽²¹⁾. Quasi dagelijks bleef men in contact met de afgevaardigden. Minstens vijf boden trokken achttmaal naar Rijsel *an de vorseide ghedeputeerde*⁽²²⁾. Op 9 juni reden opnieuw vijf afgevaardigen voor tien dagen naar Rijsel *an onsen gheduchten heere ter dachvaert daer beteekent den leden te weten Brugghe Ieper, tVrye omme te anhoorne de antwoorde van den ghedeputeerden van Ghent in de zake van den traictiette van den payse van Ghent*⁽²³⁾. Dit is een voorbeeld zoals er veel kunnen gegeven worden. Ze toont aan dat er tijdens de vergaderingen een intensief – en vlot – contact kon plaatsvinden en plaatsvond tussen de stad en zijn afgevaardigden. Wat opvallend is, de onderhandelingen werden gevoerd door de vreemde handelaars in Brugge⁽²⁴⁾. Toch werden zij niet vermeld

(20) Wim BLOCKMANS, ed., *Handelingen van de leden en van de staten van Vlaanderen: regering van Filips de Goede (10 september 1419 - 15 juni 1467)*. Deel II: *Vanaf de onderwerping van Brugge (4 maart 1438)*, Brussel, 1995, p. 1237-1239: vergaderingen 1202-1203.

(21) Brugge, Stadsarchief, Oud archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1451-1452, f. 22v. in de praktijk werd hij telkens minder uitbetaald omdat hij enkele dagen afwezig was en niet in dienst stond van de stad. Zo verdiende hij in het jaar 1451-1452: 273 lb. 12 s. par. (f. 21r), in 1452-1453: 223 lb. 4 s. par. (f. 22r), en in 1453-1454: 127 lb. par. (f. 26r). Hij stierf in dat laatste rekenjaar.

(22) De namen die volgen en benoemd werden als *messagier van Brugge* staan allen in de categorie *messagiers ende garsoenen* bij de *uitgave van pensioenen*. Ze hadden een jaarloon van 25 lb. par. De reizen waren: 25 mei: Jan Canin; 26 mei: Ywain Line; 26 mei: Jan van den Pitte; 29 mei Colin de Raet samen met de suffregaan van Doornik; 30 mei: Jan Canin; 3 juni: Zegher Wittebaert; 6 juni: Colin de Raet. Brugge, Stadsarchief, Oud archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1453-1454, f. 26v-27r.

(23) Brugge, Stadsarchief, Oud archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1453-1454, f. 38v. Zie W. BLOCKMANS, *Handelingen, op. cit.*, p. 1239: vergadering nr. 1203.

(24) Dit weten we door een korte vermelding in de rekening van het Brugse Vrije, ook een Lid van Vlaanderen: Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 42564, Rekening Brugse Vrije 1452-1453, folio 38 r.-v.: 10 juni werd Roegier van Overscelde en Pieter Knibbe gezonden naar Rijsel: *bi mer ghenadigher vrouwen omme te anhoorne an-*

in de stadsrekeningen van Brugge, Gent of Ieper. Dit impliceert dat deze kooplieden hun eigen informatienetwerk kunnen gehad hebben, een bodestelsysteem dat op eigen kosten functioneerde zonder financiële tussenkomst van de steden.

De intensiteit van de stedelijke correspondentie kan ook aangetoond worden aan de hand van het briefverkeer in 1488. Na het betwiste regentschap van Maximiliaan over zijn zoon Filips de Schone na het plotse overlijden van Maria van Bourgondië was hij dat jaar in Brugge om een bede te vragen. Door samenloop van omstandigheden, waaronder de dreiging van de Duitse troepen buiten de stad, resulteerde dit in een bewapening van de ambachten. Maximiliaan werd gevangen genomen en de Leden verzamelden te Brugge⁽²⁵⁾. Over deze Ledenvergaderingen zijn we opvallend goed ingelicht aan de hand van een brievenverzameling tussen de Ieperse afgevaardigden te Brugge en het Ieperse stadsbestuur. De positie van Ieper was niet eenzijdig. Aan de ene kant waren ze één van de vier Leden en dus deel van de stedelijke oppositie. Aan de andere kant blijkt uit de brieven dat de Ieperse afgevaardigden duidelijk niet akkoord gingen met hetgeen in Brugge allemaal gebeurde⁽²⁶⁾. Ieper had als kleinere stad echter quasi geen invloed op de politiek van Brugge en Gent⁽²⁷⁾. Verschillende ordonanties werden uitgeroepen in naam van de drie Leden, terwijl de Ieperlingen nooit hun toestemming hiervoor gaven⁽²⁸⁾. De afgevaardigden zelf wilden niets liever dan Brugge in deze periode verlaten⁽²⁹⁾. Van alle gebeurtenissen

nopende den traictiete tghuent dat de coopliden van den vreemden natien, residerende te Brucghe, in handelighen hadden tusschen onsen gheduchten heere ende dien van Ghend. Zie W. BLOCKMANS, ed., *Handelingen, op. cit.*, p. 1239.

(25) Over de Vlaamse opstand, zie Jelle HAEMERS, *For the Common Good. State Power and Urban Revolts in the Reign of Mary of Burgundy, 1477-1482*, Turnhout, Brepols, 2009 (Studies in European Urban History, 1100-1800, 17); Wim BLOCKMANS, «Autocratie ou polyarchie? La lutte pour le pouvoir politique en Flandre d'après des documents inédits, 1482-1492», in *Bulletin de la Commission Royale d'Histoire*, vol. 140, 1974, p. 257-368; Jan DUMOLYN en Jelle HAEMERS, «Patterns of Urban Rebellion in Medieval Flanders», in *Journal of Medieval History*, vol. 31, 2005, nr. 4, p. 369-393. Specifiek over de gebeurtenissen in Brugge: Robert WELLENS, «La révolte brugeoise de 1488», in *Annales de la Société d'émulation de Bruges*, vol. 102, 1966, p. 5-52; Frederik BUYLAERT, «Sociale mobiliteit bij stedelijke elites in laatmiddeleeuws Vlaanderen. Een gevalstudie over de Vlaamse familie De Baenst», in *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, vol. 8, 2005, p. 201-251.

(26) Dit blijkt duidelijk uit de brieven van de magistraten (I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 23 maart 1488, p. 92), maar nog duidelijker uit een protestbrief waarin de Ieperlingen de handelingen van Brugge en Gent veroordeelden. Zie I. DIEGERICK, *Inventaire analytique et chronologique des chartes et documents appartenant aux archives de la ville d'Ypres*, Brugge, 1853, nr. 1181, p. 134-135.

(27) W. BLOCKMANS, «Autocratie ou polyarchie?», *op. cit.*, p. 297.

(28) Het ging zelfs zo ver dat de Ieperlingen zich voor de Bruggelingen en Gentenaars verborgen, zodat ze niet moesten meedoen met de martelingen: *wy en moeten ons in justicien ende in andere zaken, die by wille voortgaen, mede voughen, ende en hebben gheen andere remedie connen gheridden dan dat wy ons moeten absenteren in plaetsen daer wy niet wel vindelic en zyn* (I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 12 maart 1488, p. 77).

toen diende het Ieperse stadsbestuur op de hoogte gehouden te worden. Een intensief onderling briefverkeer was dus een logisch gevolg. Via de uitgave van Diegerick van deze brieven kan gereconstrueerd worden wanneer de brieven verzonden en ontvangen werden⁽³⁰⁾. In tabel 1 werden de data van verzending en ontvangst genoteerd van de Ieperse afgevaardigden in Brugge in het voorjaar van 1488. Er vallen twee zaken op. Ten eerste dat men quasi dagelijks een brief zond en ontving. Ten tweede dat een verzonden brief quasi altijd de volgende dag reeds zijn bestemming bereikte (de afstand tussen Brugge en Ieper bedraagt ongeveer 50 km). Soms werd de brief, 's ochtends verzonden, zelfs nog dezelfde dag afgeleverd (brief 3, 13 en 27). Nooit duurde het langer dan 2 nachten. De afgevaardigden wisten dus dat hun informatie reeds de volgende dag hun stadsbestuur bereikt had. Bodem reisden, als de noodzaak er was, ook vaak 's nachts naar de verschillende steden⁽³¹⁾.

Tabel 1: *Correspondentie van de Ieperse afgevaardigden naar het Ieperse stadsbestuur*

nummer ⁽³²⁾	Plaats en datum van verzending	Datum van ontvangst	Briefschrijver
1	Gent, 21-01-1488	23-01-1488	Jan Coene
2	Brugge, 23-01-1488	24-01-1488	Jan Coene
3	Brugge, 24-01-1488	24-01-1488	Jan Coene
5	Brugge, 26-01-1488	27-01-1488	Jan Coene
6	Brugge, 02-02-1488	03-02-1488	Jan Coene
8	Brugge, 04-02-1488	05-02-1488	Jacob van Steelant
9	Brugge, 04-02-1488	05-02-1488	Jacob van Steelant ⁽³³⁾
10	Brugge, 05-02-1488	06-02-1488	Jacob van Steelant
11	Brugge, 06-02-1488	07-02-1488	Jacob van Steelant
12	Brugge, 06-02-1488	07-02-1488	Jacob van Steelant
13	Brugge, 07-02-1488	07-02-1488	Jacob van Steelant
14	Brugge, 08-02-1488	09-02-1488	Jacob van Steelant

(29) Jan Steelant, Iepers afgevaardigde, schreef: *want ic verzeker ulieden dat ic liever ghebannen ware een jare uiter stede van Brugghe, ja, dat meer es, uiter lande van Vlaenderen, dan ic hier noch zo langhe bleve in dese onghenouchte als ic gheweest hebbe, want de materie is hier onghkent maer woort zo lanc zo zwaerdere* (I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., brief van 23 maart 1488, p. 95).

(30) Bij ontvangst van de brief schreef men op de brief zelf *recepta* met de bijhorende datum. De briefschrijvers zelf schreven op het eind van de brief telkens op wanneer de brief geschreven werd. Op deze manier kunnen de twee data achterhaald worden.

(31) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 38712, Stadsrekening Ieper 1488, f. 84r: *Den drien messagiers van deser stede met heuren salaris ende aerbeyt van dat zij ende elc hier te diverschen stonden bij nachte alst nood was ghereden ende brieven ghedreghen thebbene also wel bij laste van der wet van der voorseide stede als van den ghedeputeerde van diere butten ligghende, elken IIII lb. parisis, 12 lb.* Deze uitgave stond niet geregistreerd in de traditionele categorie van *voyagen*, maar die van *Andere ghiften ende costen van messagiers, voetloopers ende anderen*.

nummer ⁽³²⁾	Plaats en datum van verzending	Datum van ontvangst	Briefschrijver
15	Brugge, 09-02-1488	10-02-1488	Jacob van Steelant
16	Brugge, 11-02-1488	12-02-1488	Jacob van Steelant
17	Brugge, 17-02-1488	18-02-1488	Jacob van Steelant
19	Brugge, 26-02-1488	27-02-1488	Jan Coene
20	Brugge, 09-03-1488	10-03-1488	Andries Paelding en Jacob van Steelant
21	Brugge, 10-03-1488	11-03-1488	Andries Paelding en Jacob van Steelant
22	Brugge, 11-03-1488	12-03-1488	Jacob van Steelant ⁽³⁴⁾
23	Brugge, 12-03-1488	13-03-1488	Jacob van Steelant ⁽³⁵⁾
24	Brugge, 13-03-1488	14-03-1488	Jacob van Steelant ⁽³⁶⁾
25	Brugge, 14-03-1488	15-03-1488	Jacob van Steelant en Jan de Corte
26	Brugge, 15-03-1488	16-03-1488	Jacob van Steelant
27	Brugge, 16-03-1488	16-03-1488	Jacob van Steelant
28	Brugge, 20-03-1488	20-03-1488	Jacob van Steelant
29	Brugge, 23-03-1488	24-03-1488	Jacob van Steelant
30	Brugge, 26-03-1488	27-03-1488	Jacob van Steelant en Lauwers Boudervae
31	Brugge, 29-03-1488	30-03-1488	Jacob van Steelant ⁽³⁷⁾

De afgevaardigden hielden dagelijks schriftelijk contact, maar keerden ook vaak terug naar hun thuisstad om mondeling verslag uit te brengen. Jacob van Steelant, pensionaris van Ieper en afgevaardigde in Brugge in het voorjaar 1488 vertrok voor het eerst naar Ieper op 9 januari 1488⁽³⁸⁾. Vier dagen later was hij alweer in Ieper vanwaar hij op 14 januari terug naar Brugge werd gezonden⁽³⁹⁾. Van 30 januari tot 24 februari was hij quasi continu in

(32) Hierbij volgen we de nummering van Diegerick. Af en toe is er een nummer weggelaten, dat zijn andere brieven die buiten het bestek van deze analyse vallen.

(33) Hoewel deze brief volgens de uitgever niet was gesignd op naam, maar enkel met de zinsnede *by den al uwen ghedeputeerden*, kon de hand wel toegewezen worden aan Jacob van Steelant (I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 37).

(34) Zelfde opmerking. I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 76.

(35) Zelfde opmerking. I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 77.

(36) Zelfde opmerking. I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 82.

(37) Zelfde opmerking. I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 102.

(38) Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 3871, Stadsrekening Ieper 1488, f. 31r: *bij den anderen ghedeputeerden van deser stede daer wesende om hemlieden tinformierne van den zelve steden andwoorde up de begheerte bij den Roomschen Konijngh ghedaen an de drie leden slands van Vlaenderen metgaders den smallen steden van den quaertiere van Ghend angaende den onderhoude van twee duust mannen van oorloghen*.

(39) Voorheen was Willem Vitse al gezonden naar Pieter de Lange, schepen en Andries de Wale, voogd. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 38712, Stadsrekening Ieper 1488, f. 30v.

Brugge⁽⁴⁰⁾. Hij keerde af en toe voor een dag terug naar Ieper (12, 14 en 20 februari)⁽⁴¹⁾. In de eerste twee weken schreef hij 9 brieven (zie tabel 1). Van 24 februari tot 8 maart verbleef hij voor een langere periode te Ieper om erna terug voor 15 dagen in Brugge te verblijven⁽⁴²⁾. Deze gegevens uit de stadsrekeningen komen overeen met de correspondentie van de brieven want de enige brief geschreven in de periode tussen 24 februari en 8 maart werd ondertekend door Jan Coene⁽⁴³⁾. De brief van 9 maart werd wel alweer ondertekend door Jacob van Steelant, samen met Andries Paelding⁽⁴⁴⁾. De afgevaardigden schreven dus brieven, keerden soms naar Ieper terug, maar kregen ook vaak brieven met instructies vanuit Ieper. In de stadsrekeningen zien we voor de eerste drie maanden van 1488 23 maal een uitgave voor een bode die brieven bracht naar de afgevaardigden te Brugge⁽⁴⁵⁾.

Om dit alles zo adequaat mogelijk te houden moest het verzenden van de brief zo snel mogelijk gebeuren. Elke vertraging werd beschouwd als een inefficiënte belemmering. Dat men een snelle communicatie gewend was, blijkt duidelijk uit de ergernis wanneer de bode enkele uren met vertraging moest vertrekken. Zo begonnen de afgevaardigden hun brief van 7 februari 1488 met een beklag dat de Bruggelingen de stadspoorten gesloten hielden. Hierdoor was hun vorige brief niet op tijd aangekomen zodat men in Ieper op 7 februari drie brieven op één dag kreeg⁽⁴⁶⁾. Ook uit hun volgende brief duikt enige vorm van ergernis op. Men kon de brief nog niet verzenden omdat de afgevaardigden nog moesten wachten op een "*brief van continuacien*", die ze hadden gevraagd bij Gheeraert Numan, secretaris van Maximiliaan. Deze brief moest samen met hun brief naar Ieper opgestuurd worden met het doel dat het stadsbestuur Ieper kon verlaten en naar Brugge kon komen⁽⁴⁷⁾. Pas tegen de avond kreeg men de brief in handen zodat men dus noodgedwongen nog een nacht moest wachten eer de brief verstuurd kon worden.

(40) W. BLOCKMANS, ed., *Handelingen, op. cit.*, vergadering nummer 296, p. 444.

(41) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 3871, Stadsrekening Ieper, 1488, f. 32r-33v.

(42) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, 3871, Stadsrekening Ieper, 1488, f. 33v.

(43) I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 26 februari 1488, p. 63-65.

(44) I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 9 maart 1488, p. 66-71.

(45) Daarvan stonden er 16 in de categorie *voyagen* en 7 in de categorie *Andere giften ende costen van messagiers, voetloopers ende anderen binder toorseide tijt ghegheven ende betaelt*. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers 3871, Stadsrekening Ieper, 1488, f. 30v-34v en f. 81v-83r.

(46) I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 7 februari 1488, p. 47: *naer tschrijven van onsen laetsten brieve die wy Pieter Braem messagier ghezonden hadden in meeninghe dat ghy dien hedent desen nuchtentstont ontfanen zoudt hebben, nochtans de vorseide Pieter Braem, commende an de porte van deser stede van Brugghe, ende twee huuren ende meer te peerde daer verbeydende niet jeghenstaende dat ons de capitain ende de wet belooft hadden dat men hem uitlaten zoude, het en heeft niet moghen ghebuieren*.

(47) I. DIEGERICK, *Correspondance, op. cit.*, brief van 8 februari 1488, p. 49: *lastte ons te gane bij Mer Gheeraert Numan ende te helene eenen brief van continuacien omme ulieden voor X daghen ten fine dat de stede zonder wet niet en zy, den welken wy ulieden zenden by den bringhere van dese; wy zoudent by Pieter Braem ghezonden hebben, maer het was avont eer wy den vorseide brief ghisteren consten ghecrighen*.

Kortom, het ronddragen van brieven tussen de verschillende steden was het belangrijkste communicatiemiddel om contact te houden tussen de verschillende partijen. Het vertrouwen in dit medium was dan ook groot. Toch vinden we enkele passages terug waarin expliciet vermeld werd dat vele zaken te gevaarlijk waren om op te schrijven, ze werden niet “*scrivelic*” geacht⁽⁴⁸⁾. De strikt geheime informatie werd mondeling aan de bode meegegeeld, zodat deze bij de brief extra uitleg kon geven⁽⁴⁹⁾. Hierdoor meenden enkele historici dat er een fundamenteel gebrek aan vertrouwen was in de schriftelijke communicatie. De correspondentie gebeurde volgens hen enkel bij gebrek aan alternatief en uit politieke noodzaak⁽⁵⁰⁾. Deze passages wijzen echter eerder op een vrees voor de politieke opponent. Wat niet opgeschreven werd, kon later niet tegen hen gebruikt worden. Juist omdat het merendeel van de bewaarde correspondentie dateert uit perioden van politieke onrust, vinden we dergelijke passages meermaals terug. Het persoonlijk overbrengen van de brieven door de bode in loondienst was een uitermate betrouwbare en snelle methode waarvan veelvuldig gebruik werd gemaakt door de verschillende politieke overheden.

De motieven van de buitenstedelijke politiek

Nu we weten dat er wel degelijk vertrouwen was in de schriftelijke communicatie en dit op grote schaal gebeurde, kunnen we achterhalen waarvoor de stedelijke boden in hoofdzaak werden ingezet. Hierboven werd al gewezen op de Ledenvergaderingen en het veelvuldig onderling contact, maar een stad had nog contact met vele andere instellingen en personen. Hierdoor was het bodesysteem een belangrijk hulpmiddel voor het politiek beleid. Ieder jaar opnieuw namen de uitgaven voor boden een vaste kost in het stedelijk uitgavenbeleid in. Karel de Stoute had dan ook redenen om in zijn ‘restrictie’ van 13 juli 1468 enkele beperkingen op te leggen aan de stad Gent voor de uitgaven van boden. De *messagiers* mochten maximaal 20 groten per dag verdienen en deze kosten konden ze enkel opvorderen indien ze bij aankomst het aantal dagen en de kosten voor hun verblijf schriftelijk konden

(48) I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., brief van 5 februari 1488, p. 36-17: *voorsienighe heeren, het ware goed ende ulieden gheliefde dat wij bij ons hadden over tijt eenen bode die ulieden bij monde van alles bat adverteren zoude dan wij bij ons scrivene, want alle zaken niet scrivelic en zijn.*

(49) I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., brief van 12 maart 1488, p. 77: *De brengere van desen zal ulieden wel zegghen wies hier ghisteren ghebuerde, ende noch in meeninghe zyn hedent te doene, waerof wy ons verdraghen breeder te scrivene uut causen.*

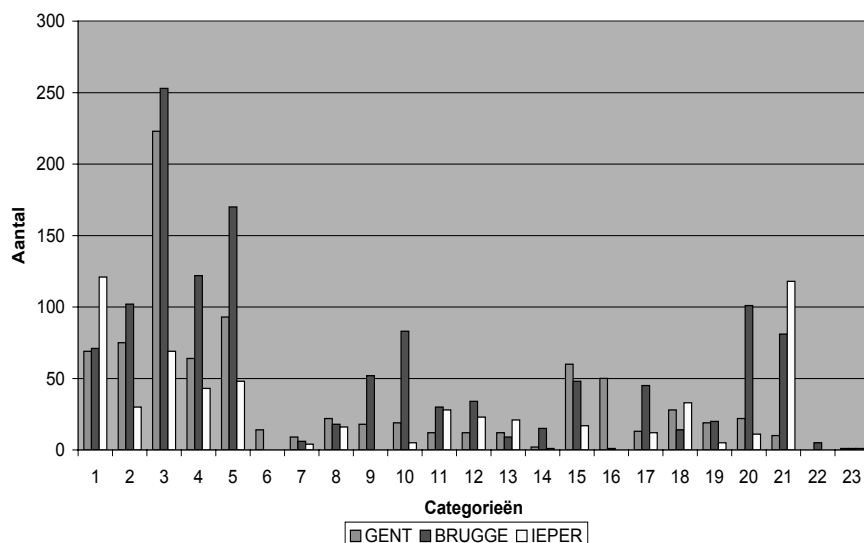
(50) Michael JUCKER, «Vertrauen, Symbolik, Reziprozität. Das Korrespondenzwesen eigenössischer Städte im Spätmittelalter als kommunikative Praxis», in *Zeitschrift für Historische Forschung*, vol. 34, 2007, nr. 2, p. 201.

(51) Victor FRIS, «La restriction de Gand (13 juillet 1468)», in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, dl. 31, 1923, p. 83. Zie Marc BOONE, «Législation communale et ingérence princière: la «restriction» de Charles le Téméraire pour la ville de Gand (13 juillet 1468)», in Jean-Marie CAUCHIES en Éric BOUSMAR, eds., «*Faire Bans, edictz et statuz*». *Légiférer dans la ville médiévale*, Brussel, Publications des Facultés Universitaires Saint-Louis, 2001, p. 139-151.

aantonen⁽⁵¹⁾. Ook de exacte redenen van hun reis dienden in de stadsrekeningen te worden vermeld zodat enkel de reizen werden terugbetaald die in dienst van de stad werden gevoerd.

Een typologische analyse van deze redenen kan een beter beeld geven over de belangrijkste aandachtspunten van de algemene stedelijke politiek en de externe politiek in het bijzonder. Om tot een beter beeld te komen werd iedere uitgave in de rekeningen geklasseerd volgens een welbepaalde categorie. Vooreerst werden grotere algemene motieven onderscheiden: politieke, economische, juridische, fiscale, militaire, administratieve en tot slot het contact met andere instellingen. Deze groepen werden dan telkens onderverdeeld in diverse kleinere categorieën: Voor politiek zijn deze: 1. uitgave voor een Ledenvergadering; 2. uitgave voor de afgevaardigden tijdens een Ledenvergadering; 3. naar het stadsbestuur van een andere stad; 4. naar de hertog (en familie), koning of zijn ambassadeurs; 5. naar lokale edelen, hoge vorstelijke ambtenarij of hoge clerici; 6. bekendmaken van stedelijke wetgeving (voorgeboden, plakkatens). Economische motieven werden onderverdeeld in: 7. uitgave voor algemene economische politiek, muntkoersen, enzovoort; 8. leveren of halen van vrijgeleiden; 9. contact met buitenlandse natiën of Hanzekooplieden. Juridische motieven waren: 10. naar de Raad van Vlaanderen; 11. naar het Parlement van Parijs; 12. naar de Grote Raad; 13. naar de officialiteit (Doornik of Terwaan); 14. stedelijke schepenbank met een eigen rechtssprekende bevoegdheid tegen de eigen poorters of andere private personen; 15. schepenbank als rechtssprekend ter bescherming van de goederen van de eigen poorters. Er is één fiscaal motief namelijk: 16. het opheffen van het poortersgeld of het toepassen van het zogenaamde *issue-recht*. Militaire contacten met stedelijke milities of contacten ten behoeve van de landsverdediging vormden de categorie 17. Administratieve motieven waren: 18. Uitgaven voor de opmaak van de eigen rekeningen, contact technisch personeel, wijnkosten of controle van de rekeningen van andere steden; 19. inspectie van de bouwwerken rond de stad; 20. contact van het eigen stedelijk personeel in andere steden en instellingen; 21. verzamelen van informatie en nieuwsberichten over (de situatie in) andere steden, over de komst van de hertog, enz. Tot slot waren de overige instellingen die gecontacteerd werden: 22. contact met de Rekenkamer van Rijsel, 23. contact met de Wateringe.

Een dergelijke indeling is altijd arbitrair. Zo kan een uitgave naar een “juridische” instelling als de Raad van Vlaanderen ook belangrijke politieke of economische implicaties hebben. Daarom werden soms ook meerdere motieven toegeschreven aan een enkele uitgave zodat een dergelijke opdeling toch een beeld geeft over de specifieke motivaties en geadresseerden. De verschillende motieven van de drie steden worden hieronder in grafiek weergegeven. In de legende onderaan staan ter verduidelijking de grotere algemene categorieën nog eens weergegeven.

Grafiek 1: *Verplaatsingen per categorie per stad, 1451-1455.*

<i>Algemene motieven</i>	
Nummers 1-6	Politiek
Nummers 7-9	Economisch
Nummers 10- 15	Fiscaal
Nummer 17	Militair
Nummers 18-21	Administratief
Nummers 22-23	Contact andere instellingen

Wat kan hier nu uit afgeleid worden? Ten eerste zien we dat Ieper een groter aandeel van zijn uitgaven spendeerde aan een representatieve vergadering (categorie nummer 1), maar veel minder contact hield met zijn afgevaardigden tijdens die vergaderingen (categorie nummer 2). Het eerste is eenvoudigweg te verklaren door het feit dat er veel meer vergaderingen in Gent en Brugge zelf plaatsvonden waardoor deze steden geen afgevaardigden dienden te zenden⁽⁵²⁾. Ook om nieuws of informatie te verzamelen moesten zij geen boden zenden tijdens een vergadering in de eigen stad. Het tweede kan er op wijzen dat de Ieperse afgevaardigden juist een grotere bevoegdheid hadden zodat er een minder tussentijds contact plaatsvond. Voor Gent en Brugge, de belangrijkste Leden, hadden deze vergaderingen een groter belang. De eigenlijke beslissingsmacht lag ook bij hen, waardoor een intense briefwisseling tussendoor meer noodzakelijk was. In deze periode, gekenmerkt door

(52) In de periode tussen begin 1451 en eind 1455 vonden er 78 vergaderingen plaats in Brugge, 30 vergaderingen in Gent en amper 6 in Ieper (op een totaal van 163 vergaderingen in diezelfde periode). Zie W. BLOCKMANS ed., *Handelingen*, op. cit., p. 1152-1317.

de Gentse opstand, onderhield Gent een veel minder intensief contact met de hertog, maar dat belette de andere steden niet om nog regelmatig de hertog op te zoeken. Gent spendeerde ook duidelijk meer aan de jurisdictie van haar schepenbank (nrs. 15 en 16). De politieke en economische macht over het eigen achterland en de eigen poorters (met issue-recht) was duidelijk iets dat ondanks de politieke situatie niet aan belang inboette, of integendeel, juist extra aandacht kreeg. Brugge, als handelsstad, spendeerde logischerwijs veel meer aan het contact met de buitenlandse naties en de Hanzekooplieden. Tot slot, Brugge en Ieper zonden veel meer boden uit om zich te informeren over de situatie in de andere steden (categorie 21). Deze waren in hoofdzaak om op de hoogte te blijven over de situatie in het opstandige Gent.

De verschillen in de derde categorie (contact met andere schepenbanken) verdienen hier nog extra aandacht. Zo kan achterhaald worden welke steden door elk van de steden het meest bezocht werden. Er zijn twee belangrijke fenomenen die terugkeren. Ten eerste zien we een belangrijke correspon-dentie met de overige Leden. Brugge neemt hierbij de hoofdplaats in. Zowel door Gent als Ieper wordt deze stad het meest bezocht. Brugge zelf legde het meest bezoeken af aan Gent en Ieper. Ten tweede onderhield iedere stad sterke contacten met zijn naburige steden: Brugge naar Sluis en Damme, Ieper naar Komen-Waasten, Kortrijk en Roeselare. Gent naar Dendermonde, Aalst en Oudenaarde. Hiernaast werd ook Rijsel, de facto de hoofdstad van het graafschap, bij alle drie de steden veel bezocht. Rijsel is over alle uitgaven gezien (dus niet enkel over de derde categorie) overigens de meest bezochte stad⁽⁵³⁾.

De communicatie verliep via een soort driehoeksverhouding waarbij Brugge, de stad die tussen de twee andere lag, een hogere graad van binnenkomende contacten had. De steden die het verst uit elkaar lagen, Gent en Ieper hadden echter het minst aantal contacten met elkaar. Verder vormde ieder van deze steden een centrum van de informatiestromen van en naar het achterland. Als we dit communicatief netwerk schematisch zouden willen weergeven dan bekomen we dus een web-vorm met verschillende centra (de drie steden met elk hun eigen achterland) die met elk ander centrum een sterke verbinding hadden.

Tabel 2: *Top 10 van de bestemmingen naar andere schepenbanken per stad (1451-1455)*

	BRUGGE	IEPER	GENT
1.	Gent 48	Brugge 13	Brugge 16
2.	Ieper 40	Komen-Waasten 7	Dendermonde 13
3.	Sluis 29	Kortrijk 7	Aalst 10
4.	Damme 17	Roeselare 5	Ieper 10
5.	Rijsel 10	Gent 4	Oudenaarde 10

(53) De top drie van de meest bezochte steden zijn voor Brugge: Rijsel (187), Gent (152), Ieper (124); voor Gent: Rijsel (95), Brugge (77), Brussel (56) en voor Ieper: Brugge (111), Rijsel (93), Kortrijk (66). Rijsel wordt dus in totaal 375 keer bezocht.

	BRUGGE	IEPER	GENT
6.	Verschillende kleinere steden ten westen van Brugge 7	Rijsel 4	Rijsel 10
7.	Brussel 6	Belle 2	Kortrijk 7
8.	Monnikrede 6	Boesinge 2	Deinze 6
9.	Nieuwpoort 6	Brussel 2	Antwerpen 5
10.	Blankenberge 6	Dendermonde 2	Brussel 5

De politieke betekenis van het informele informatienetwerk

De buitenstedelijke politiek van een stad werd niet enkel gevoerd via het «officiële» bodesysteem, ook op informele wijze werd kennis vergaard en aan politiek gedaan. Dit resulteerde in het inzetten van deze geruchtenstroom in de eigen politieke communicatie maar ook in het controleren ervan. Tot slot werd er ook informeel informatie en nieuws verzameld.

Enkele historici gingen te veel uit van een te strikte scheiding tussen een officieel, geschreven en een informeel, mondeling, netwerk⁽⁵⁴⁾. De mondelinge geruchtenstroom was namelijk geen informatiestroom die volledig los stond van het formele informatienetwerk. Formele informatie werd gevolgd door een mondelinge verspreiding. In Parijs werden officiële vorstelijke of stedelijke brieven voorgelezen aan een beperkte groep afgevaardigden van de diverse wijken die dit op hun beurt door schriftelijke kopieën of mondelinge samenvattingen verspreidden over de stad. In Reims en Senlis werd hiervoor een groep van 400 à 600 gekozen vertegenwoordigers ingeschakeld⁽⁵⁵⁾. Op de *lieux accoustumes* werd de boodschap door *cri publique* of *cri solempnel* voorgelezen⁽⁵⁶⁾. Na het roepen werd gerekend op een mondelinge verspreiding⁽⁵⁷⁾. Tijdens de Gentse opstand van 1449-1453 ordonneerde Filips de Goede dat alle Brugse edelen tijdelijk in Brugge moesten verblijven. Zo konden ze Brugge enerzijds beschermen tegen Gentse troepen, mocht dat nodig zijn. Anderzijds had de hertog betere controle over het doen en laten van deze edelen. Om dit kenbaar te maken contacteerde de hertog de baljuw van Brugge. In plaats van iedere edele apart op te zoeken, diende

(54) Colette Beaune beweert letterlijk dat het bestuur theoretisch gezien niets met de geruchtenstroom te doen heeft. Enkel de geruchten die de eigen politiek kwaad deden, moesten gecontroleerd worden. Zie Colette BEAUNE, «La rumeur dans le Journal du bourgeois de Paris», in *La circulation des nouvelles au Moyen Âge*, Rome, Ecole française de Rome, 1994, p. 202.

(55) Veronika NOVAK, «La source du savoir. Publication officielle et communication informelle à Paris au début du XVe siècle», in Cl. GAUVARD en M. HEBERT, eds., *Information et société en Occident, op. cit.*, p. 152-154.

(56) Over de praktijk van de *cri public*, zie Thierry DUTOIR, «L'élaboration, la publication et la diffusion de l'information à la fin du Moyen Âge (Bourgogne ducale et France royale)», in Didier LETT en Nicolas OFFENSTADT, eds., *Harol Noël! Oyé! Pratique du cri au Moyen Âge*, Parijs, Publications de la Sorbonne, 2003, p. 141-155.

(57) Al ging dit vaak gepaard met de verspreiding van een schriftelijke kopie, een *instrument public*. Kopieën konden ook altijd worden aangevraagd. Zie Ibidem, p. 149.

de baljuw de brief enkel bekend te maken *par cry publique et solempnel, au lieu accoutumé de faire crys et publications de par nous et ou pour ce mestier* (58). Men rekende er op dat dit nieuws via de mondelinge stroom kwam tot hen die het aanbelangde. In ruil kon de nieuwsoverbrenger op een kleine geldsom rekenen van de geadresseerde (59). Op deze manier drukte het stadsbestuur de eigen kosten en schoof deze door naar de geadresseerden. De mondelinge verspreiding werd dus vanwege talrijke redenen (waaronder financiële) geïncorporeerd in de officiële informatiestroom.

Opvallend is dat de officiële informatie inhoudelijk beperkt bleef. Er bleven lacunes over. Zo konden de laatmiddeleeuwse inwoners deze officiële berichten naar eigen goeddunken interpreteren. Dit gaf verschillende invloedrijke groepen de gelegenheid om de gebeurtenissen volgens hun eigen discours in te kleuren. Onder andere de kerk maakte hiervan dankbaar gebruik. Zij gaf aan vele gebeurtenissen een katholieke draai. Het idee dat de nederlaag bij de slag van Azincourt in 1415 te wijten was aan een goddelijke straf voor de Franse zonden werd verspreid door tussenkomst van de (Engelse) kerkelijke instellingen (60). Iedere tussenpersoon die instond voor de bekendmaking van de ordonnanties kon de officiële informatie volgens zijn eigen discours invullen. Afhankelijk van het publiek kon een ander discours gebruikt worden. Hierdoor konden bepaalde beslissingen sneller aanvaard worden. Ook op de openbare plaatsen als markten, herbergen of tavernes konden gebeurtenissen hun eigen invulling krijgen. De verschillende overheden lieten deze verschillende interpretaties toe, zolang de ordonnantie maar nageleefd werd. Het lijkt er zelfs op dat de overheden doelbewust deze lacunes lieten. Zo diende het werkelijke hoe en waarom achter een beslissing niet in detail te worden uitgelegd. De argumentatie gebeurde enkel aan de hand van de gekende algemene stereotypen als *le bien public, le bon gouvernement, pour le haulteur et seigneurie*, enz. Door de studie van deze informatiestroom komen we dus ook meer te weten over de laatmiddeleeuwse stedelijke wetgeving en de aanvaarding hiervan.

Het gebruik maken van het mondelinge circuit impliceert weliswaar ook dat het stadsbestuur deze stroom diende te controleren om al te vrije interpretaties te verhinderen. Meer bepaald de geruchten die resoluut tegen het stadsbestuur of vorstelijk bestuur ingingen en dus voor commotie konden zorgen, dienden verhinderd te worden. Dit was onder andere een taak voor de baljuw (61). Maar ook de stedelijke overheid was uiterst waakzaam voor

(58) Brugge, Stadsarchief, Politieke oorkonden, 1059. Met dank aan Jonas Braekevelt voor het bezorgen van de transcriptie.

(59) Omgekeerd betaalde het stadsbestuur ook telkens een kleine geldsom aan iedereen die de eerste *maren* bracht van zaken die het stadsbestuur aanbelangde. Zo kreeg ieder die een overlijdensbericht bracht van een poorter een kleine geldsom. De voorbeelden zijn talrijk (bv. Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, reg. nr. 38710, f. 89r. Clais de Land werd betaald omdat hij *deerste maren* bracht van de dood van Janien Casiers, poorteres). Hetzelfde gold voor het zogenaamde issue-recht. Zie Marc BOONE, *Geld en macht: de Gentse stadsfinanciën en de Bourgondische staatsvorming (1384-1453)*, Gent, Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde, 1990, p. 119-122.

(60) V. NOVAK, « La source », *op. cit.*, p. 159.

woorden die wanorde of tweedracht in de stad en zijn bestuur konden veroorzaken. Om deze reden was het in juni 1487 alle hens aan dek voor het Ieperse stadsbestuur toen ze hoorden dat er geruchten de ronde gingen die het stadsbestuur konden schaden. Andries de Wale en Jan van Lichtervelde werden van Ieper naar Brugge gezonden *om te bevelene, remedierene ende wederstane de vremde quaede ende quetselicke maren bi eeneghen quaetwillenden ghestrooyt ende ghedaen loopen ten laste van eenighen om tusschen den goeden lieden van deser stede discoord ende ghescil te maken ende ooc om de vorseide quaetwillende hadt moghelic gheweest tachterhalene ende doen corrigerene zodat anderen exemple hadde moghen wesen*⁽⁶²⁾. De gezanten dienden dus in Brugge te achterhalen wie nieuws verspreid had dat onenigheid onder het stadsbestuur had kunnen brengen. Indien de daders gevat werden, dienden deze op een exemplarische wijze gestraft te worden. Dit geval toont dus goed de dubbelzinnige houding aan die het stadsbestuur had met de informele stromen. Enerzijds maakte ze er gebruik van om de eigen informatie kenbaar te maken, anderzijds was een voortdurende controle erop noodzakelijk om al te buitensporige interpretaties te vermijden.

Het stadsbestuur maakte ook zelf gebruik van het informele circuit om informatie te vergaren⁽⁶³⁾. Bodden werden om deze reden op pad gestuurd om binnengekomen geruchten op hun waarheid te testen⁽⁶⁴⁾, maar ook om zelf nieuwsberichten (*nieu*)maren te verzamelen. Tijdens de Gentse opstand van 1449-1453 waren de andere steden uiteraard benieuwd naar de situatie en de nieuwste militaire ontwikkelingen in het conflict tussen de stad Gent en de hertog Filips de Goede. In deze perioden werden de bodden als nieuws-verzamelaars ten volle ingezet. In de categorisering van de uitgaven werd hierboven al voorzien in een categorie voor het verzamelen van nieuws in de andere steden (categorie nr. 21). Vooral Ieper bleek in deze categorie goed te scoren. Een nauwkeuriger blik leert ons dat in de jaren 1452 en 1453 er in totaal 107 uitgezonden bodden (van de in totaal 344 bodden voor deze jaren) tot doel hadden *omme nieuwe mare te vernemen* of *omme de ghestande van den plaetse te vernemene*. Dit is dus ongeveer een derde, wat ruim de meerderheid was in vergelijking met andere categorieën zoals: de verplaatsingen voor de Ledenvergaderingen (55 uitgaven), het zenden van bodden naar de afgevaardigden tijdens de vergaderingen (19 uitgaven), het contact met

(61) Het opsporen van oproer of commotie was zelfs een taak van de souverain-baljuw. Zie Jan VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt in Vlaanderen tijdens de Boergondische periode*, Brussel, Paleis der Academiën, 1967 (Verhandelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, nr. 62), p. 49-52.

(62) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, reg. nr 38711, stadsrekening Ieper 1487, f. 35v.

(63) Het strafrecht steunde op een soortgelijke basis. De baljuw verwachtte dat strafrechtelijke feiten via het mondelinge circuit tot hem kwamen. Zie hierover bijvoorbeeld Hannes LOWAGIE, «'Bij desperation'. Zelfmoord in het graafschap Vlaanderen tijdens de Bourgondische periode (1384-1500)», in *Jaarboek voor Middeleeuwse Geschiedenis*, dl. 11, 2008, p. 127. Dit leidde in sommige gevallen zelfs tot het doelbewust verspreiden van valse geruchten. Zie Marc BOONE, «State Power and Illicit Sexuality: the Persecution of Sodomy in Late Medieval Bruges», in *Journal of Social History*, vol. 22, 1996, nr. 2, p. 147-148.

andere steden (40 uitgaven), het zenden naar juridische instanties als de raad van Vlaanderen, het Parlement van Parijs of de officialiteit van Terwaan (35 uitgaven). Dit toont aan dat het Ieperse stadsbestuur effectief bereid was (en het noodzakelijk achtte) om een deel van zijn budget te spenderen aan het verzamelen van nieuwsgGeruchten. De motivatie hiervoor was meer dan enkel nieuwsgierigheid. De kennis van de militaire evoluties en politieke situatie was wel degelijk een deel van het machtsinstrument. Resulteerde deze kennis niet onmiddellijk in economische of politieke macht, dan zeker wel op termijn, zoals tijdens de onderhandelingen met de andere Leden. Enkele van deze uitgaven gebeurde dan ook in het geheim, zonder medeweten van de andere Leden. Zo zien we in de Brugse stadsrekeningen geregeld een algemene uitgave voor verschillende boden *omme secretelike te vernemene alle niemaren* ⁽⁶⁵⁾.

De brieven van de Ieperse afgevaardigden aan hun stadsbestuur zijn in grote mate een schriftelijke neerslag van de mondelinge geruchten die men opving. Passages die hier duidelijk op wijzen zijn: als aanvang van de brief: *voorsienighe heren, ulieden ghelieve te wetene dat uut dien dat eenighe de maren hadden, zo men hier zeidt, dat...* ⁽⁶⁶⁾, *ende als van nieuwaren van haerwaerts overe, hier en es niet nieus ghebuert zichtent onsen laeste scrivene* ⁽⁶⁷⁾. Klassieke afsluiter was dan: *“anders en is hier niet nieus werdich van scrivene”* ⁽⁶⁸⁾. De afgevaardigden realiseerden zich maar al te goed dat het stadsbestuur, in deze woelige tijden, van alles op de hoogte diende te worden gebracht. Ze vroegen dan ook aan het Iepers stadsbestuur om een *mes-sagier* naar Brugge te zenden zodat het bestuur op de hoogte kon blijven van alle nieuwste ontwikkelingen ⁽⁶⁹⁾. De afgevaardigden zelf moesten op hun beurt in Brugge een netwerk van informatie opbouwen opdat de geruchten tot hen zouden komen ⁽⁷⁰⁾. Zo werden ze zelf ingelicht over de komst van de Gentenaren naar Brugge door niet nader genoemde andere *boden* ⁽⁷¹⁾.

(64) Brussel, Algemeen Rijksarchief, Fonds Rekenkamers, reg. nr. 38712, Stadsrekening Ieper, 1488, f. 83v: *Canin Camerlinx ende Pierchen Soyer die ghesonden waren de vor-seide Canin up den wech van Dixmude ende Pierchen omtrent Staden om tonderstane de werhede van zekeren maren die binder stede commen, 12 s.*

(65) Brugge, Stadsarchief, Oud archief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1452-1453, f. 41r: *Item betaelt diverschen booden ende accouten die in groote menichte binnen desen jare daghelicx ghezonden hebben ghezijn onderweghen Ghent ende allomme int landt te voet ende te perde bi daghen ende bi nachten omme secretelike te vernemene alle niemaren al-zoo van den volke van wapene van ons gheduchts heere ende van die van Ghent als van brande, rooven ende andere fortsen gheschiet bi den quaden lieden daghelijcx hier omtrent.*

(66) I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., brief van 10 maart 1488, p. 72.

(67) *Ibid.*, p. 82.

(68) *Ibid.*, p. 50, 58, 61, 76, e. a.

(69) *Ibid.*, p. 71: *Wilt ons zenden eenen messagier omme ghetydelic ulieden van alles t'adverteren.* Gelijkaardige passage op p. 82.

(70) De precieze werking en de rol van het gerucht dient hier nog nader worden onder-zocht. De afgevaardigden zelf schreven: *so es ghebeurt dat op onsen Vrouwen avent snachs zekere maren hier quamen dat wel drie duust mannen ghelandt zouden wezen by den Sluis* (I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., brief van 26 maart 1488, p. 96).

(71) I. DIEGERICK, *Correspondance*, op. cit., p. 46: *die van ghendt en zyn noch niet com-men maer hier zyn wel vier boden gheweest die zegghen dat zy wel twee duust sterc zyn, niet min ic hebbe verstaen aen lieden van eeren dat men maer inlaten zal omtrent XXX persoenen.*

Ook in politiek rustiger perioden was er echter ook een continue vraag naar nieuws. In de inleiding wezen we reeds op het ongestructureerde karakter van het boden netwerk van de hertog ⁽⁷²⁾. Voor een steeds reizende hertog is een dergelijk netwerk dan ook niet de ideale methode. Hij werkte veeleer met lokale informanten die voor een bepaalde periode in een bepaalde streek verbleven. Eén van de belangrijkste voorbeelden hier waren de baljuws. Zij waren de lokale ogen en oren van de hertog ⁽⁷³⁾. Ook met de steden hielden de hertogen een briefverkeer gaande. Voor de steden en het graafschap was het van belang om op ieder moment op de hoogte te blijven van de situatie van de hertog en zijn entourage. Een brief van Filips de Goede van 23 juni 1452 aan de stad Mechelen geeft deze praktijk goed weer. De hertog schrijft: *nous avons recue vos lettres, escriptes le XIXme jour de ce present mois par lesquelles nous est apparu et comment vous estes tres desirans de oir bonnes nouvelles de l'estat et santé de notre personne ensemble de nos affaires et que pour ceste cause avez envoyé pardevers nous ung vostre messenger dont nous vous savons bon gre, et pour ce tres chers et biens amez nous vous signifions que a la facon de cestes nous estions en bonne prosperité du corps grace a Dieu, notre benoist Createur* ⁽⁷⁴⁾. Hieruit blijkt duidelijk dat de Mechelaars expliciet brieven schreven naar de hertog om van alles op de hoogte te blijven. De vraag naar gezondheidstoestand was echter eerder een beleefde bijkomstigheid. Veel belangrijker was het nieuws over de politieke en militaire situatie. De brief van de hertog gaat dan ook verder: *et quant aux nouvelles, vray est que aujourduy nous sommes partiz de notre ville de Courtray a tout notre armee et venuz disner en ceste ville de Audenaerde...* ⁽⁷⁵⁾. Ook deze brief beantwoordt aan de algemene vraag naar nieuwsfeiten en informatie. Voor de hertog was het belangrijk dat de steden wisten waar hij verbleef opdat de steden hem dan te allen tijde ter hulp konden komen indien nodig. De hertog beschouwde dat als een evidentie en wanneer dergelijke communicatie even verkeerd liep, liet Filips de Goede dan ook niet na om de Mechelaars hierop te wijzen. Dat leert ons een voorbeeld uit 1452. Na een oproep van de hertog om levensmiddelen te sturen, wisten de Mechelaars duidelijk niet zo goed naar waar de goederen precies op te sturen. Pas toen ze hoorden dat Filips de Goede van Rupelmonde richting Waasmunster trok ⁽⁷⁶⁾, stuurden ze de troepen naar Tielrode, een dorpje tussen deze twee plaatsen. In een brief van 22 juni van de hertog aan de Mechelse magistraat, om hen te bedanken voor

(72) T. KANAO, «L'enregistrement», *op. cit.*, p. 290-291.

(73) J. VAN ROMPAEY, *Het grafelijk baljuwsambt*, *op. cit.*

(74) Barthélemy GYSSELLEERS-THYS, *Additions et corrections à la Notice sur les archives de la ville de Malines, de monsieur L.-P. Gachard*, Brussel, s.n., 1836-38, p. 73. Deze brief is niet in de inventaris van Van Doren opgenomen.

(75) B. GYSSELLEERS-THYS, *Additions*, *op. cit.*

(76) De hertog trok eind juni 1452 verschillende keren van Rupelmonde naar Waasmunster en terug. Zo trok hij op 19 juni van Waasmunster naar Rupelmonde, de dag erna trok hij terug naar Waasmunster. 21 juni was hij opnieuw te Rupelmonde, van waar hij op 22 juni terug naar Waasmunster trok. Het was dit laatste vertrek waar de hertog naar verwees. Die dag zelf nog schreef hij zijn brief in Waasmunster. Zie Herman VANDER LINDEN, *Itinéraires de Philippe le Bon, duc de Bourgogne 1419-1467 et de Charles, comte de Charolais 1433-1467*, Brussel, Palais der Academiën, 1940 (Académie royale de Belgique. Commission royale d'Histoire. Publications in-4°, nr. 51), p. 297.

de geleverde goederen enerzijds⁽⁷⁷⁾ en een oproep om blijven goederen te sturen anderzijds, kon hij het toch niet laten om het communicatieprobleem te vermelden. Niet enkel de Mechelaars maar zowel de *bourgeois et marchans* werden geacht het stadsbestuur te laten weten waar de hertog zich bevond. Opnieuw een indicatie dat de handelaars een belangrijke rol speelden in het doorgeven van informatie⁽⁷⁸⁾.

Niet enkel de hertog had er baat bij dat de steden wisten waar hij zich bevond, ook de steden deden er goed aan de hertog te volgen. Zo konden ze pleiten bij de hertog of hertogin om naar de eigen stad te komen. Dit publiekelijk vertoon was een vorm van legitimatie bij de bevolking van de hertogelijke macht, maar ook van het stadsbestuur. Bovendien was het de ideale gelegenheid voor de steden om hun eisen of ongenoegens aan de vorst kenbaar te maken. Stedelijke boden volgden de hertogen dan ook overal⁽⁷⁹⁾. Verschillende boden werden gezonden *omme te vernemene de comste van onzen gheduchten heere*⁽⁸⁰⁾.

*
* *

Een stedelijk netwerk kan niet enkel beschreven worden door het opstellen van een stedelijke hiërarchie. Een netwerk wordt gecreëerd door voortdurend wisselende contacten en relaties. Een eerder statische beschrijving kan daarom geen voldoende inzicht geven in hoe het stedelijk netwerk functioneerde, welke processen deze netwerken creëerden en hoe deze netwerken veranderden⁽⁸¹⁾. Doordat deze contacten telkens dienden heropgebouwd en hergedefinieerd te worden, was de stedelijke politiek naar buiten toe een van de belangrijkste factoren van de algemene stedelijke politiek. De plaats van de stad in de stedelijke hiërarchie werd bepaald door de communicatie

(77) Dit werd hen opgedragen in een eerdere brief: Mechelen, Stadsarchief, Oud archief, Lettres Missives, 102, brief van 14 juni 1452, opgemaakt in Dendermonde: *nous voulons et tres expressement vous mandons et commandons que, tantost et incontinent ces lettres veues, vous faictes amener; par marchans et par eaue, toutes manieres de vivres par devers nous audit lieu de Ripelmonde*. Ook integraal uitgegeven in Pierre Joseph VAN DOREN, *Inventaire des archives de Malines*, Mechelen, Van Velsen, 1859-1996, dl. 3, p. 103-104.

(78) Mechelen, Stadsarchief, Oud archief, Lettres Missives, 103, brief van 22 juni 1452, opgemaakt in Waasmunster: *mais les bourgeois et marchans de notre ditte ville de Malines ne vous n'aviez point esté adverteez en quel lieu devons tirer; dont vous et iceulx marchans avez este ung peu esbahiz et pour ceste cause apres que avez sceu notre parlement de Rupelmonde avez envoyé hastivement vivres devers Thielrode, et la entour et au surplus ferez diligence de nous en envoyez incessamment. Surquoy, tres chiers et bien amiez, vueilliez savoir que en tant qu'il touche notreditte derrenier parlement de Rupelmonde, nous l'avions dit a voz deputez quant ilz y firent vers nous*.

(79) Élodie LECUPPRE-DEJARDIN, *La ville des cérémonies. Essai sur la communication politique dans les anciens Pays-Bas bourguignons*, Turnhout, Brepols, 2004, p. 42 en 112-113.

(80) Bijvoorbeeld: Brugge, Stadsarchief, reeks 216: Stadsrekeningen, 1454-1455, f. 39v.

(81) Zie bijvoorbeeld Raf VERBRUGGEN, «The World City Network in Europe between 1250 and 1640. From Christaller to Braudel», Conference paper, First International Conference of Young Urban Researchers, 11-12 juli 2007, Lissabon (<http://conferencias.iscte.pt/viewrecord.php?id=138>).

met de buitenwereld. De communicatie van een stad was gebaseerd op drie pilaren: het officiële gezanten- en bodenetwerk, het economische netwerk en het informele circuit. De relatie tussen de stedelijke correspondentie en deze van de handelaars is slechts impliciet aan bod gekomen en heeft nog verder onderzoek nodig⁽⁸²⁾. Naast hun rol in de communicatie binnen het graafschap, waren zij vooral van belang voor de relaties op het Europese niveau. De diplomatische en informatierol van figuren als Thomas Portinari, Bruggeling, Medicibankier en raadgever van de Bourgondische hertogen, werd eerder al aangetoond⁽⁸³⁾.

In dit artikel werd door middel van een typologische analyse van de verschillende uitgaven voor de boden achterhaald dat er wel degelijk een bepaalde politiek schuilde achter het bodesysteem. Althans, de externe politiek van een stad is een spiegel voor haar grotere politieke ambities. Uit de contacten naar buiten toe kunnen we achterhalen wat de stad ambieerde op politiek, economisch, juridisch en militair vlak. Door deze sterke politieke participatie van de Vlaamse steden was de externe politiek niet enkel van belang voor de eigen stad, maar had ze ook gevolgen voor het hele graafschap en bij uitbreiding voor de hele Zuidelijke Nederlanden. De stedelijke oppositie tegenover het hertogelijk gezag werd mogelijk gemaakt door de intense contacten tussen de Leden. De controle die de steden wilden uitoefenen over het eigen achterland worden duidelijk door de vele intensieve contacten met de kleinere steden en dorpen aldaar. De bodelijsten waren dus zeker geen geheel van eenmalige uitgaven waarbij de boden werden ingezet volgens de nood van het moment, zoals eerder wel werd beweerd voor het hertogelijk bodesysteem. Integendeel, het was een gestructureerd systeem dat een belangrijk hulpmiddel was voor het nastreven van het eigen politiek beleid. Het informele informatiecircuit werd hierbij geïntegreerd als een volwaardige factor van het stedelijk communicatiesysteem. Het was niet enkel een los "roddelcircuit" die de overheden diende te controleren op geruchten die zich tegen het beleid keerden. De overheden gebruikten het mondeling circuit actief in de communicatie met haar inwoners en in het vergaren van de informatie over een andere stad. Men rekende er op dat belangrijk nieuws werd overbracht aan hen die het aanbelangde. Men had dus voldoende vertrouwen in dit netwerk en het verlies aan controle van de berichtgeving woog niet op tegen de financiële voordelen. De berichtgeving liet bovendien ruimte voor verschillende interpretaties. Zo kon iedere beslissing door verschillende discoursen verklaard worden afhankelijk van de eigen ambities of het publiek. Verder onderzoek naar de precieze structuur van deze informatiestromen kan in dit opzicht verruimend zijn. Dit kan op zijn beurt stimulerend zijn voor een nieuwe definiëring van het stedelijk netwerk, alsook voor de studie naar de nieuwsverspreiding, de culturele uitwisseling of de publieke sfeer.

(82) De studie van Yves Renouard verduidelijkte reeds dat de pausen van Avignon in belangrijke mate gebruik maakten van het commerciële netwerk voor hun eigen communicatie. Zie Y. RENOARD, *Comment les papes*, op. cit. en ID., *Les relations des papes*, op. cit.

(83) Raymond DE ROOVER, *The Rise and Decline of the Medici Bank 1397-1494*, Cambridge, Harvard University, 1963, p. 96. Over de figuur Thomas Portinari, zie Marc BOONE, «Apologie d'un banquier médiéval: Tommaso Portinari et l'Etat bourguignon», in *Moyen Âge*, vol. 105, 1999, nr. 1, p. 31-54.

SAMENVATTING

Hannes LOWAGIE, *Stedelijke communicatie in de Late Middeleeuwen. Aard, motieven en politieke implicaties*

Dit artikel behandelt het laatmiddeleeuws Vlaamse stedelijk netwerk vanuit de voortdurende contacten tussen de steden. Een dergelijke aanpak biedt een meerwaarde aan het vorig statisch onderzoek naar stedelijke netwerken. Centraal stond de vraag naar de invloed die informatiestromen hadden bij de ontwikkeling van het stedelijk netwerk. In een eerste deel kwamen de aard en snelheid van de communicatie aan bod. Vervolgens werd via een typologische analyse van de bodelijsten onderzocht waarom een stad boden uitstuurde. Wie contacteerde de stad om haar ambities te verwezenlijken? Tot slot werd het belang van de informele geruchten geanalyseerd. Deze informatiestroom werd actief ingezet bij de officiële stedelijke communicatie, maar moest ook goed gecontroleerd worden. Officieuze geruchten bleken een sterke impact te hebben op de stedelijke politiek.

Stadsgeschiedenis – Graafschap Vlaanderen – Bourgondisch bewind – stedelijk netwerk – politieke communicatie – boden – geruchten

RÉSUMÉ

Hannes LOWAGIE, *La communication dans les villes du Bas Moyen Âge. Nature, motivations et implications politiques*

Cet article examine le réseau urbain flamand au Bas Moyen Âge à la lumière des contacts incessants entre les villes. Une telle approche enrichit la recherche plutôt statique sur les réseaux urbains qui était pratiquée précédemment. Nous avons étudié l'influence de la circulation de l'information sur le développement du réseau urbain. Nous avons d'abord examiné le caractère et la vitesse de la communication. Une analyse typologique a permis ensuite d'analyser les raisons pour lesquelles la ville envoyait des messagers. Avec qui la ville prenait-elle contact pour réaliser ses ambitions? On a enfin traité de l'importance des rumeurs informelles : ce cheminement de l'information a été pris en compte dans la communication urbaine officielle, mais après un nécessaire contrôle. Les rumeurs officieuses se sont avérées avoir un impact fort sur la politique urbaine.

Histoire urbaine – comté de Flandre – gouvernement bourguignon – réseau urbain – communication politique – messagers – rumeurs

SUMMARY

Hannes LOWAGIE, *Urban Communication During the Late Middle Ages. Nature, Motivation and Political Implications.*

This article examines the late medieval Flemish urban network through the daily contacts between cities. This kind of research expands previous rather static research on urban networks. The central focus of this article is the extent of influence of information circulation on the development of urban networks. Firstly, the nature and speed of communication were examined. Secondly, a typological analysis of the list of messengers made possible an examination of the cities' motives for send-

ing them out. Who did the city approach in order to further its ends? Finally, the importance of rumours was analysed. The circulation of such informal information was actively incorporated into official urban communication, but not without due supervision. Rumours, we argue, effectively influenced urban politics.

Urban history - County of Flanders - Burgundian rule - urban network - political communication - messengers - rumours